

Globális társadalmi folyamatok és korszellem (dr. Kertész-Bakos Ferenc előadásának szerkesztett változata)

A belső erózió.

Európa megtagadta keresztény gyökereit és új identitást keres. De miért kell mindenáron új identitást keresni?

A folyamat megértéséhez vissza kell ugranunk a Nagy Francia Forradalom idejére, mikorra a kereszténység úgy tűnt, hogy már nem volt képes az egyéni és társadalmi élet szervezésére. Vallás nélkül viszont hiányos a társadalom, szükség van valamire, amely a hagyományos vallásokhoz hasonlóan átfogóan foglalkozik az emberi léttel. Nos, hamar meg is született, csak éppen a keresztény gondolkodás helyébe a közgazdasági elméletet és gyakorlatot helyezte a figyelem középpontjába.

Szabadság, egyenlőség, testvériség.

A szabadság vonatkozik az egyéni, a gazdasági szabadságra és a piacoknak az államhatalomtól független szabadságára. A felvilágosodott szakemberek azt mondták, hogy ebben a szabadságban a gazdaság gyorsabban tud növekedni. Magától értetődőnek számít részükre, hogy az egyes nemzeteken belül zajló és a nemzetközi szinten történő tevékenységek célja nem más, mint a gazdasági növekedés. A felvilágosodás forradalmait követően nem csak a gazdasági élet, hanem a társadalom egésze is úgy alakult át, hogy a gazdasági növekedés szolgálatában álljon. Szinte minden ország minden vezetője hűségesen kezdte gyakorolni, és gyakorolja a mai napig ezt a vallást. Az „isten” ebben az esetben a gazdasági növekedés, a vallást gyakorló embereket pedig „fogyasztói társadalomnak” nevezik.

A munka termelékenysége évezredek át mindig csak kicsit növekedett. Ez azt jelentette, hogy az emberek munkába fogták a teremtett világ erejét, és az így megtermelt javakat származási rangsor alapján, tehát messze nem egyenlően osztották szét. A középkori keresztények nem érveltek a javak egyenlő elosztása mellett. A kapzsiság viszont bűnnek számított. Felismerték a különböző társadalmi és gazdasági osztályok létezését és megpróbálták elérni azt, hogy azok, akiknek hatalmukban állt elnyomni a szegényeket, ne tehessék őket nincstelenné. Természetesen voltak hatalmas igazságtalanságok a középkori keresztény világban, ezeket az egyházellenesek mindig is előcítálják, az erkölcsi tanítás azonban nem volt teljesen hatástalan. A gazdagság elutasítása és az önkéntes szegénység vállalása nagy tiszteletben állt, és ezt el is várták a keresztény szolgálatban állóktól annak ellenére, hogy az egyház maga hatalmas vagyonokat halmozott fel, végletekig irritálva ezzel a nélkülöző tömegeket.

Az ipari forradalom gyors változást hozott abban, hogy megmutatta: az emberi munka sokkal hatékonyabb lehet. A fosszilis tüzelőanyagokból nyert energiát, az új gépeket és az új

termelés megszervezésének új módszereit alkalmazva a javakból sokkal többet lehetett megtermelni ugyanazzal a munkaerővel. A klasszikus szakmák hamar elsorvadtak, miután megjelent a tömegtermelés. Ez, úgy tűnt, lehetővé tette, hogy a javakból elvileg elég álljon rendelkezésre ahhoz, hogy minden szükségét és sok kívánságot is betöltsön. Aligha lett volna lehetséges erkölcsileg érzékeny embereknek, így a keresztényeknek is ellenezni ezt az előrelépést az emberi történelemben. Megszületett a kapitalizmus.

A kapitalizmus megszületése óta a keresztény erkölcs hangja csak elfojtottan és zavartan szólal meg. Továbbra is ellenzi a „kapzsiságot”, mégsem száll vele szembe, mert hiszen a kapzsiság az, ami a kapitalizmust működteti. A keresztények nem veszik a bátorságot arra, hogy ezt elítéljék. Az erkölcsi tanításaik nagyrészt arra korlátozódnak, hogy az embereket felszólítják arra, hogy törődjenek azokkal, akik szükségét szenvednek vagy embertelen kegyetlenkedés áldozatai. Csak néhányan kritizálják a rendszert magát általánosságban, ezek a – politikai értelemben vett - radikálisok, hiszen a „fejlett” társadalmakban az iparosodás valóban és jócskán megemelte az emberek többségének az életszínvonalát.

A kapitalizmus új vallása a növekedésben keresi a megváltást. A „megváltás” a kapitalizmus tanai szerint a szegénységből és az azzal járó bajokból való szabadulást jelenti. A korábbi vallások gyakran állították magukról, hogy megtapasztalásokon, az idők során összegyűjtött emberi bölcsességen, vagy pedig mint a keresztényeknél, isteni kijelentésen alapulnak. A kapitalizmus vallása ezzel szemben azt állítja, hogy a tudományon alapul.

Tekintetbe véve, hogy a kapitalizmus tanításai sok ponton milyen élesen szemben állnak a hagyományos vallások tanításaival, gyors elfogadásuk meglepő. Például a hagyományos vallások ellenzik a kölcsönökre szedett kamatot, legalábbis a szegényektől szedett kamatot. A kapitalizmusban azonban a kamattal járó kölcsön a pénzeszközök alapvető formájává vált. A hagyományos vallások a kapzsiságot főbenjáró bűnnek tekintették. A kapitalizmus vallása, mint uralkodó forma, viszont azt tanítja, hogy a racionális önérték, ami pedig a korlátlan haszon szerzésére irányul, az jellemez mindenkit és ennek természetesen így is kell lennie!

Azok, akiket a legnagyobbra értékelték a kereszténységben és szentként tisztelték, leginkább az önkéntes szegénységet választották. Ma az olyan országokban, ahol az emberek többsége kereszténynek tartja magát, azokat tisztelik és követik, akik gazdagok és híresek.

Természetesen túlzás lenne arra gondolni, hogy a hagyományos vallásos értékek, például az igazság és a szegényekről való gondoskodás teljesen eltűntek, de a hagyományos vallások mindegyike az ipari forradalom előtt jött létre és alakította ki tanításait.

Az érem másik oldala a fogyasztói mentalitás. Az ipar csak akkor tud javakat termelni, ha van rájuk kereslet. A kereslet pedig már nem a szükségletektől függ, hanem az emberek vásárlóerejétől és vásárlási szándékától. A minél több vásárláshoz viszont az kell, hogy még azok az emberek is, akiknek megvan mindenük, ami egy kényelmes élethez szükséges, több

JEGYZET

dologra vágyakozzanak. A kapitalizmus elmélete szerint, ahogy nő az emberek fogyasztói igénye, úgy nő a termelés nagysága, és így a gyárak egyre több embert tudnak foglalkoztatni, és a valóban szegények száma ezzel párhuzamosan csökkenni fog. Ebből következik, hogy támogatni kell az emberekben a vágyat arra, hogy az anyagi javakból egyre többet szerezzenek meg. Ez ugyan mélyen ellentétes a józan takarékoság hagyományos erényével, de hogyan tiltakozhatnának a hagyományos vallási gondolatok képviselői egy olyan rendszerrel szemben, amelyben a munkanélküliséget és a szegénységet csak a javak folyamatos megszerzésén keresztül lehet csökkenteni? Az már más kérdés, hogy ezeket a folyamatosan bővülő javakat többségében olyan emberek szerzik meg, akiknek nincs is rájuk szükségük.

Az elmúlt néhány évtizedben aztán jelentős „fejlődés” változtatta meg ezt a kultúrát is, mikor a neoliberalizmus lett a kapitalizmus vallásának uralkodó teológiája. A neoliberalizmus már nem is a fogyasztásra, hanem a kínálatra koncentráció közgazdasági elméletet támogatja. Eszerint a kormányoknak nem a javak újraelosztására kell koncentrálnia, hanem arra, hogy azok olyan emberek kezében összpontosuljanak, akik produktív vállalkozásokba tudják azt befektetni. A piac elsőbrendűségét hangsúlyozta a kormányzati irányítással szemben, és ennek következtében a gazdasági tevékenységek lehető legnagyobb mértékű privatizációja mellett állt ki. Mi pont ekkor léptünk lelkesen és közakarattal a fejlett demokráciának mondott társadalmi berendezkedés világába, röpké néhány év alatt elveszítve a teljes nemzeti vagyont.

A 80-as évekig a világgazdaság alapvetően az egymással kereskedő nemzeti gazdaságokból állt. A cél azonban ezután már egy olyan nemzetközi gazdaság lett, amelyet a Nemzetközi Valutaalap és a Világbank felügyel és szabályoz. Az, hogy az egész világ egy egységes piacot alkosson, amelyben a nemzeti határok nem játszanak nagyobb szerepet gazdasági szempontból, mint pl. az egyes államok közötti határok az Egyesült Államokban, vagy pici fáziskéséssel Európa országai az Európai Unión belül. A szegény országoknak nyújtott segélyt olyan befektetésekkel lehetett felváltani, amelyet az olcsó és készséges munkaerő és a laza környezetvédelmi előírások vonzanak oda. Bár az elképzelés, hogy a nemzeti kormányok teljesen elveszítsék az irányítást az országuk gazdasági élete felett, nem valósult meg teljesen, figyelemre méltó mértékben sikerült megvalósítani egy valóban globális gazdaságot, ahol a tradicionális szakmák végleg eltűntek, az azokat művelők, legyenek az iparban vagy a mezőgazdaságban dolgozók, összeszerelő emberi robotokká váltak. Részletesen kimunkált szabványokkal és minőségirányítási rendszerekkel a kézművességet, mint gyártási formát eltüntették, a tömeggyártásban előállított termékek élettartamát pedig a szavatossági idő lejárata követő napra programozták. Egészségünket óvó élelmiszerbiztonsági rendszabályok eredményeként ma már például nem található falusi vágóhid a háztájiban nevelt állatok feldolgozására, mert ott nem képződik akkora haszon, hogy a húskampó is krómból készüljön és csillogjon, mint ahogy a szabvány előírja. Viszont senkit nem érdekel, ezeket a szabványokat meg végképp nem, hogy a húst, amit megeszünk, olyan kényszerhízalással előállított nagyüzemi termelésből kapjuk, ahol a kampó valóban krómozott és fényes, de ahol ezek az állatok jobb esetben is csak szóját esznek, amit a

JEGYZET

levegőnket biztosító őserdei fák kiirtása után az erdők helyén telepített szójaültetvények termelnek meg. A technológiától a hús végül ízetlen, vizes, de legfőképp mégiscsak az egészségre ártalmas lesz. Méghozzá sokkal inkább ártalmas, mint a nem krómos csillogású húskampó használatától. A piacok spekulatívák lettek, a munkabérek nem az előállítás költségeiből képződnek, hanem a szociális helyzethez alkalmazkodó virtuális számok, hiszen nem valós piaci állapotot, hanem a társadalmi minimumot tükrözik. A bérverseny nem helyi, hanem nemzetközi, így a gyártósorok olyan országokba költöznek, ahol az ott lakók kevesebbel is beérik. Ezek a gyártósorok egyébként szintén gyönyörűen csillognak-villognak, a földről is lehetne enni, és az üzemekben kint lóg bekeretezve az alkalmazott minőségbiztosítási rendszer tanúsítványa, azonban ha például lapra szerelt bútort veszel (hiszen a béred másra nem elegendő, és még így is fél élet munkája egy kényelmes otthon komplett berendezése), ezek a bútorok az érdekedben megszületett minőségbiztosítások ellenére is azonnal szétesnek, ha megmozdítod őket. A pénz értéke többé nem az adott gazdaság megtermelt javain és aranyfedezetén kerül meghatározásra, hanem fiktív folyamatokon. Egy adott nemzeti gazdaság fizetőereje nem a megtermelt javak összessége, hanem a piacok aktuális véleménye az adott nemzeti gazdaságról. A hitelállomány a kamatrátá függvénye, ami pedig egy mozdulattal befolyásolható azok részéről, akik a hitelfeltételeket megalkotják, és a hiteleket folyósítják. A nemzeti kormányok teljesen ugyan nem vesztették el az irányítást országuk gazdasági élete felett, de a kapitalizmus vallása előtt korábban egyetlen vallásnak sem sikerült ilyen messzire jutnia a céljai megvalósításában! Birodalmi függésről beszélünk, illetve nem beszélünk, mert ezt felemlíteni csakúgy nem szabad, mint mondjuk esetünkben, a szovjet időkben. (Aki mégis beszél róla, az azonnal szélsőségesse válik, azt pedig, hogy ki a szélsőséges, mindig a többséggel rendelkező politikai erő mondja meg, aki magát a politikai palettán egyébként mindig középre helyezi.)

Persze a kapitalizmust is megrázták időnként a különböző mértékű gazdasági válságok, de egy olyan hatalmas vallás, amelyben sok ember szocializációja mélyen gyökerezik, nem dől össze akkor, ha az istenét kihívások elé állítják. A világ vezetői, még akkor is, ha változtatnak a politikájukon és bizonyos reformokat vezetnek be, továbbra is a gazdasági növekedés istenét imádják, az emberek pedig továbbra is a fogyasztói mentalitást követik. Nem akarom napi politikára leegyszerűsíteni a mondanivalómat, de jól látszik az előző megállapítás igazsága. Nálunk a „szavazófülkés forradalom” jelzővel lezajlott választásokat követően a választást megnyerő koalíciós kormányzat erőteljesen érvelt a nemzeti gazdaság erősítése és a globalizációs folyamatok káros jelenségei ellen, de valójában ez csak retorika maradt, mert ezzel párhuzamosan a kormányzati kommunikáció egyik leglényegesebb eleme pont a hiánycél tartása és a gazdaság növekedési pályára való állításának terve, vagyis pontosan annak az istennek a szolgálata, amiről az imént beszéltünk. A rendszert magát nem kérdőjelezi meg senki! (Forradalomról tehát szó sincs!)

Amikor a keresztények elfogadták kívánatos célként a gazdasági növekedést és mindazt, ami a növekedés létrehozásához szükséges, ezt abból a megfontolásból tették, hogy ez hasznára lesz az embereknek általában, és ezen belül a szegényeknek különösen is.

A keresztény gyökerű Európában talán nem túlzás az evangéliumokból idézni: Jézus egyértelművé tette, hogy nem szolgálhatjuk egyszerre a gazdagságot és Istent. Jézus figyelmeztetése ellenére sokan, mi magunk, keresztények is megpróbálunk mind a kettőnek szolgálni. Nem járunk sikerrel, ahogy ezt már Jézus előre megmondta, és drága árat fizetünk a hűtlenségünkért: itt maradtunk irányt vesztetten.

Így lett világnézeti, vallási és erkölcsi téren korunk legnagyobb kihívása az irányvesztettség, a közös mércébe és az abszolút értékekbe vetett hit megingása. Az ipar forradalma az ismeret forradalmává is vált. A könyvnyomtatás egy polcra tette a Bibliát, a Talmudot, a Koránt, Buddha tanításait, Aquinói Szent Tamást és Lao Ce-t. Az ismeret forradalma mellé társult informatikai technológia pedig a valaha is létezett emberi tudást akár egyetlen személyi komputeren meg tudja bárki otthonában jeleníteni. Ma már az utcán is egymás után ütközünk a legkülönbébb vallások misszionáriusaiba. De melyikkel álljunk szóba a sok közül? Többé nem a Biblia a vallásoktatás alapja, a kereszténység csak egy a szabadon választható vallások között, nem mérték-, és irányadóbb, mint a többi, amelyek mellé (ha ugyan nem alá) lett rendelve.

A modern ember persze szabadságjogról beszél, de mint kiderült, ez a szabadság csak talajvesztés. A folyamat következménye az abszolút mérce, a közös igazodási pont, a közös irányadó értékrend elvesztése, a teljes irányvesztés, amikor az ember teljesen önmagára van utalva. És ha nincs egy abszolút mérce, ami irányt, biztos talajt adna számára, akkor nem csoda, hogy a gondolkodásmódja szélsőségesen szubjektív: tehát igaz az, amit ő igaznak tart, mintha mindent meg tudna ítélni, ugyanakkor többnyire híjával van az ehhez szükséges eszközöknek, szempontoknak, ismereteknek – pont úgy működik ez, mint a liberális demokrácia. A liberális demokráciában a „Szabadság, egyenlőség, testvériség” mítosza arra kárhóztatja özv. Takács Sándornét, hogy döntsön: a szegregált oktatást preferálja, vagy sem. Özv. Takács Sándorné még a kérdésfeltevést sem érti, és ezzel nem kigúnyolni akarom őt, hanem bemutatni azt, hogy a liberális demokráciában az ember olyan döntések elé van állítva a szabadságjog zászlaja alatt, amely döntések meghozatalához nincs képessége. Híján van a döntéshez szükséges eszközöknek, szempontoknak, ismereteknek. Márpedig az ő szavazata dönt. A szavazat pedig hogyan születik? Hát pontosan az ismerthiányból fakadóan úgy, hogy az kapja meg az adott szavazatot, aki meggyőzőbben tudja özv. Takács Sándornét rábírní a szavazatának biztosításáról. A virtuális valóság nyer, az a virtuális valóság, melyet özv. Takács Sándorné a legkülönbébb reklámokból tapasztal meg. A kapitalizmus vallásának teológiája a „szabadságot” ígéri az embernek, de ez a szabadság csak látszat. Vízió. Az embert a szabadság mítoszával általában el lehet kápráztatni. Azonban ahogy elkápráztatta az egész emberiséget a Nagy Francia Forradalom azzal, hogy az embert szabaddá kiáltotta ki, úgy taszította a leggonoszabb szolgátság igájába, merthogy közhely, de az a legszolgább, aki szolgaként szabadnak hiszi magát. Ugyanis az ember nem szabad! Ha valaki azt hiszi, hogy az ember szabad, az ne igyon vizet egy hétig, és akkor rájön, hogy mennyire nem szabad. Ne egyen ételt egy hónapig, és akkor rájön, hogy mennyire nem szabad. Rakja a kezét a tűzbe, és rájön arra, hogy bizony törvényszerűségek vannak, ha más nem, de fizikai és biológiai törvényszerűségek. De elég, ha nem vesz levegőt, és rájön, hogy kémiai törvényszerűségek is

JEGYZET

vannak. És sorolhatnám... Az emberi együttélésnek is törvényszerűségei vannak. A pszichikumnak is törvényszerűségei vannak. Sőt, az ember spirituális létezésének is törvényszerűségei vannak.

A kapitalizmus vallásában élő ember erkölce az adott helyzettől, illetve környezetének erkölcsi színvonalától függ: nem bűn a bűn, ha nem látja senki. A vallásossága szinkretista és individualista: vagyis mindenből összeválogatja a neki tetszőt, így megszülető privát igazságturmixával pedig a saját vallásosság igényét igyekszik kielégíteni, mert bár a kapitalizmus vallásában megszületett a modern ember, és a modern embernek a tudományba vetett vakhite, a ráció, csakogy, mint látjuk, ez a ráció, ez a modernitás a társadalmi folyamatoknak köszönhetően gépies, rabszolgaság-jellegű életvitelt hozott legtöbbször számára. Ez pedig elnyomta egyik létetű szükségletünket, a saját magunkkal, a bensőnkkel való törődést és összhangot, a lelki békét. Ahogyan elgépiesült a kapitalizmus emberének mindennapi élete, ahogyan a nemzeti gazdaságból a globális gazdaság lett a mindennapi élettér színtere, ahogyan eltűnt a nemzeti kultúra a multikulturális világban, úgy váltotta fel az irányvesztettség következtében a "modernitás"-nak a tudományba, észbe vetett vakhitét az élményközpontú, individualista "posztmodernitás", előállítva a nyugatinak nevezett kultúra ellenkulturális mozgalmait, mint például a hippizmust, amely ellenkulturák különféle vallási-világnézeti irányzatokkal igyekeztek a vákuumot betölteni. Ezeknek az ellenkulturális mozgalmaknak, melyeknek sokszínű változataival találkozunk a világban és Magyarországon egyaránt, közös gyökerek van és ez a közös gyökér, mint új vallási rendszer egy asztrológiai megállapításhoz nyúl. Az ősi asztrológiai világkép szerint az állatöv jegyei kb. 2150 évenként egyet fordulnak, s a nekik tulajdonított hatásnak megfelelően a világ is változik. Eszerint a Halak jegyét és korszakát felváltotta a Vízöntő korszaka. A Halak korszakát a kereszténység "lejáró korszakának" titulálják, még hozzá a hal őskeresztény szimbólumára hivatkozva. (Itt egy piciny félrehallás van, mert a hal valóban keresztény szimbólum, a halak viszont nem.)

Az új szellem szerint a Vízöntő korszakában az ember végre kinő kiskorúságából és hibáiból, végre úrrá lesz gazdasági, társadalmi problémáin, általában véve önmagán és a körülményein. Az új társadalom felépítése hierarchia mentes lesz, azonos szintű helyi központok hálózata. Az új szellem szerint a társadalom átváltozása az egyének spirituális fejlődésével, átváltozásával kezdődik. Az egyén szellemi fejlődéséhez az összes vallási hagyomány javát kell ötvözni, ugyanis minden vallás közös forrásból: istentől ered, s ugyanoda: istenhez vezet, csak különböző utakon. Minden vallás ugyanarról az istenélményről beszél, csak a megfogalmazás más. A vallás lényege az önmegvalósítás, ami az előzőekből következően istenmegvalósítás. Mindenki a maga valóságát teremti meg: mindegy, miben hisz, csak higgyn valamiben. Az új szellem a keresztény vallás tanításainak és szókincsének elemeit is felhasználja, de teljesen átértelmezi. Hivatkozik a Bibliára, hogy kölcsönvegye a tekintélyét, de az idézetek és az egyes kifejezések mindig ki vannak emelve az eredeti összefüggésükből. Úgy jellemezhetnénk ezt a technikát, mint Iréneusz püspök a gnosztikusokat a 2. században – nem véletlen idézem, hiszen a ma hódító új szellem is jellemzően gnosztikus -, tehát szétszednek egy királyt ábrázoló mozaikot, majd egy kutya

JEGYZET

képét rakják ki a mozaikkövekből. Eszerint pedig Isten már nem rajtunk kívülálló természetfölötti személy, hanem "igazi vagy mélyebb énünk", egy meditáció által megvalósítható "tudatállapot". Jézus Krisztus "valójában" csak egy a mesterek, az emberiség nagy tanítóinak sorában (mint Krisna, Buddha, Lao Ce). A Szentlélek "valójában" személytelen, misztikus vagy pszichikus erő. Az imádság "tulajdonképpen" bevált pszichotechnika vagy mantra. A Szentírás tanúsága szerint is, a csillagok fizikai törvényeknek alávetett fizikai tárgyak, és nem sorshatalmak! Az új vallási szellemiséget magáévá téve az ember a Teremtő helyett teremtett dolgoktól függőnek hiszi magát, amelyeket képes természetfeletti erőként imádni és félni. Ahogy az imént mondtuk, az új szellem szerint az un. paradigmaváltás idejét éljük. A már említett irányvesztettség következtében a "modernitás"-nak a tudományba, észbe vetett vakhitét felváltotta az élményközpontú, individualista "posztmodernitás", amely különféle vallási-világnézeti irányzatokkal igyekszik a vákuumot betölteni. Egész pontosan:

- A kereszténység előtti vallások többé-kevésbé modernizált formáival. Ez az új pogányság (neo-paganizmus): pl. a boszorkányok és táltosok.
- A kereszténység alatti vallásossággal. Ez az új babonaság (neo-okkultizmus): a kártya- és tenyérjósítás, a mágia, az asztrológia, a spiritizmus és az őshagyományok újra felfedezése.
- A kereszténység melletti vallásokkal, főleg a keleti misztikával.

Ezeknek a szellemi irányzatoknak az újjáéledése a modernitásból kiábrándult emberek útkeresésének a része úgy a nagyvilágon, mint Magyarországon. Így történhet meg az, hogy azok az emberek, akik nemrég még babonának minősítettek minden vallást, ma a legkülönbébb babonáknak hódolnak. Előkerülnek a sámándobok és a „Tedd a kezed a képernyőre!” típusú gyógyítók.